

SOCIAL AND ECONOMIC HISTORY

Павло Бірюк

*Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, м.Київ,
Україна*

СТАНОВИЩЕ ВЕРХОВСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ПІД ВЛАДОЮ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО 1386 – 1430 РР.

Pavlo Biryuk

National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

POSITION OF VERKHOVSKI LANDS UNDER AUTHORITY OF GRAND PRINCIPALITY OF LITHUANIA 1386 - 1430

This article analyzes cities of the Verkhovskiy region on their supplies to neighboring principalities taking into account geopolitical situation of the lands. Close attention is paid to the competition of the Grand Principality of Lithuania, Moscow and Ryazan principality for dominance on these lands in the late XIV century. Considered the course of the hostilities that have caused the spread of Lithuanian authorities to Verkhovski lands. Thorough description of administrative measures in most areas of Upper Poochchya was represented. Explored position of local princes relative to the suzerain and cooperation on the issue of Horde aggression. The accent was made on the process of introduction of contractual relations between Verkhovski authorities and Grand Principality of Lithuania, which were common throughout the XV century.

Key words: Grand Principality of Lithuania, cities, military action, vicegerency, Horde, contracts.

Історія розвитку верховських земель нерозривно пов'язана із впливом сусідніх держав, які мирним або військовим шляхом впроваджували свою юрисдикцію на даній території. Характерною ознакою розвитку політичної ситуації наприкінці XIV ст. у вказаному регіоні була конкуренція між Великим князівством Литовським, Московським та Рязанським князівствами за володіння у Верхів'ї Оки. Експансіоністська політика та союз з Польщею сприяли міжнародному зростанню Литовської держави. За вказаних умов Велике князівство Литовське перетворилося на серйозного політичного гравця у Східній Європі, а його позиції у Верхньоокському краї стали домінуючими. Період 1392 – 1430 рр., тобто час правління великого князя литовського Вітовта, ознаменував зародження нових процесів у внутрішньому розвитку Верховських князівств, а їх дослідження зумовлює мету даної розвідки.

Литуаністи попередніх століть та сучасності не проявляли особливої уваги даній темі. Участь верховських князів у питання литовського державотворення мала епізодичний характер. Окремі аспекти висвітлені у науковому доробку Р. Беспалова¹, М. Любавського², О. Шекова³.

Складність політичної історії верховських князівств полягає у багаточисельності князівських

¹ Беспалов, Р. (2014). Новосильско-Одоевское княжество и Орда в контексте международных отношений в Восточной Европе XIV – начала XVI веков. *Средневековая Русь. Проблемы политической истории и источниковедения*, вып. 11. Москва, 257-326; Беспалов, Р. (2009). Битва коалиции феодалов Верхнего Поочья с ханом Куйдадатом осенью 1424 года. *Верхнее Подонье: Археология. История*, вып. 4. Тула, 205-210; Беспалов, Р. (2008). Источники о поездке Витовта в область Новосильского и Рязанского княжеств в 1427 году. *Верхнее Подонье: Археология. История*, вып. 3. Тула, 256-259.

² Любавский, М. (1892). *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута*. Москва: Университетская типография.

³ Шеков, А. (2012). *Верховские княжества. Середина XIII – середина XVI в.* Москва: Квадрига. Русская панорама.

родин. Звідси, проблема розмежування їх володінь та вивчення окремо внутрішнього та зовнішнього розвитку. Досить складно визначити приналежність уділів до певного сюзерена як на початку XIV ст., так і наприкінці, що також пов'язано з активними міждержавними конфліктами та прикордонним розташуванням Верхнього Пооччя. Однак, дослідження вказаної теми значно легітимізує історичне джерело «Список Руських міст дальних та ближних», який розміщений в літописах і збірниках XV–XVII ст. під назвою «А се имена всем градом Русским дальним и ближним»¹.

Походження та хронологія даного історико-географічного джерела у різні періоди викликала дискусії серед істориків². Проте, на основі аналізу перерахованих міст було встановлено, що хронологічно Список був складений між 1387–1392 рр. із залученням документів, що мають українське або «русское» походження. Поширений перелік міст був швидше за все серед торгових кіл, які з торговими поїздками відвідували міста в руських князівствах та ВКЛ³.

Для нас дане джерело актуальне передусім тому, що в ньому з-поміж ряду руських міст вказані ті, що відносяться до Верхньоокського регіону. В літописі по Воскресенському списку міста класифікуються в такому порядку: болгарські та волоські, польські, київські, волинські, литовські, рязанські, смоленські та заліські міста⁴. Назва «заліські міста» характерна для Списку руських міст і вживалася наприкінці XIV – на початку XV ст. для позначення території у межиріччі Волги та Оки. Фактично на цих землях було утворено Московське князівство, відповідно центром заліських міст була Москва⁵. Тому терміни «московські» та «заліські» можемо вважати тотожними. Основні верховські міста відносяться до трьох з перерахованих груп. До литовських включено Любутськ (Любутеск), Мценськ, Воротинськ, Мезецьк, Мосальськ, Оболенськ, Козельськ, Карачев, Торуса, Шернеськ (Серпейськ), Божецьк, Мещерськ, Сутеськ та інші⁶, до смоленських – Козельськ та Оболенськ. У списку заліських міст записані Одоєв, Новосиль та Любутськ.

Проаналізувавши перелік верховських міст, що вказані у Списку, можна беззаперечно стверджувати, що територіально більша частина Верхньоокського регіону належала Великому князівству Литовському. Однак, це були передусім політично нестабільні князівства, яким була характерна роздробленість. Так, масштабні Карачевські землі наприкінці XIV ст. вже були розділені на Козельське, Звенигородське, Перемишльське, Єлецьке, Мосальське, Хотетовське та власне Карачевське князівства. З лінії Торуських князів виділилися Оболенські та Мезецькі. Натомість Новосильське князівство, яке виступало на підтримку Москви, до початку XV ст. залишалось неподільним, в чому і полягала його регіональна значимість.

Велике князівство Литовське перебувало на стадії піднесення, оскільки в 1392 р. великим князем було проголошено Вітовта. Одруження його доньки Софії з московським князем Василієм Дмитровичем в тому ж році не означало повного затишшя на кордонах. Вільно та Москва були основними конкурентами у питанні об'єднання руських земель, проте цього прагнув рязанський князь Олег Іванович. В його підданстві ще з 80-х рр. XIV ст. знаходилося Єлецьке князівство, що виступало південним форпостом від татарської агресії⁷. Вітовт мав плани по розширенню власних володінь на схід, тому першим на його шляху стало Смоленське князівство. Під час військової акції у вересні 1395 р. було здобуто Смоленськ і посаджено великокнязівського намісника⁸. Застосування

¹ Полное собрание русских летописей (далее ПСРЛ) (1856). Воскресенская летопись. Т. 7. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 240; ПСРЛ. (1950). Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. Т. 3. Москва: Издательство Академии Наук СССР, 475.

² Тихомиров, М. (1952). «Список Русских городов дальних и ближних» Т.40. Исторические записки. Москва, 215-220.

³ Тихомиров, М. (1952). «Список Русских городов дальних и ближних» Т.40. Исторические записки. Москва, 220

⁴ ПСРЛ. (1856). Воскресенская летопись. Т. 7. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 240-241.

⁵ Тихомиров, М. (1952). «Список Русских городов дальних и ближних» Т.40. Исторические записки. Москва, 249.

⁶ Тихомиров, М. (1952). «Список Русских городов дальних и ближних» Т.40. Исторические записки. Москва, 240.

⁷ Зотов, Р. (1892). *О черниговских князьях по Любецкому синодику и о Черниговском княжестве в татарское время*. Санкт-Петербург: Типография братьев Пантелеевых Верейская № 16, 215.

⁸ ПСРЛ (2000). Софийская первая летопись старшего извода. Т. 6. выпуск 1. Москва: Языки русской культуры, 512; Барбашев, А. (1885). *Витовт и его политика до Грюнвальденской битвы (1410 г.)*. Санкт-Петербург: Типография И.Н.Скороходова (Надеждинская, №39), 92.

системи намісництва стало своєрідним нововведенням Вітовта на даних землях. Він вживатиме такі заходи пізніше по відношенню до верховських міст. Рязанське князівство, маючи родинні зв'язки з останніми, не збиралося стояти осторонь агресивних дій ВКЛ. Восени 1396 р. Олег Іванович організовує похід на Литву. Показовим є те, що союзниками Рязані з-поміж пронських та муромських удільників виступають козельські князі¹. Союзницька армія підійшла до Любутська. За одними даними місто не атакувати, бо їх в цьому переконав московський посол². За іншими бій відбувся і «со многимъ полономъ возвратися во своа си»³. Важливою є літописна згадка про те, що любутчані активно протистояли рязанському війську, тим самим підтверджуючи своє пролитовське налаштування⁴. В тому ж році Рязанська земля піддається агресії зі сторони Великого князівства Литовського.

На початку XV ст. відбуваються значущі зміни в історії Новосильського князівства. Приблизно в 1402 р. стався розкол князівства на окремі володіння, що було пов'язано зі смертю новосильського князя Романа Семеновича. С. Ковилов стверджує, що роздроблення відбулося ще впродовж останніх десятиліть XIV ст., аргументуючи це тим, що Воротинськ та Мценськ в цей час були закріплені за Литвою⁵. Незважаючи на розкол, тенденція вибору «старшого князя» залишилася, а в період правління Вітовта виступала особливо актуальною. За джерельними даними «старшим» у роду став Лев Романович, син якого був родоначальником Воротинського князівства⁶.

Зрозуміло, що постійно дотримуватися нейтралітету Московське князівство не могло. Поштовхом до порушення рівноваги між державами став наступ Вітовта на Псковське князівство, де сидів московський намісник. Цей епізод відображено і в літописі: «псковичи же о томъ ездisha на Москву къ великому князю жаловатися, и князь велики посла брата своего Петра Псковичемъ на помощь»⁷. Крім цього, варто врахувати те, що на території верховських земель московський вплив зменшився, оскільки частина князів перейшла до Литви. Геополітичне послаблення у Східній Європі та безпосередня загроза власним кордонам підштовхнула московитів до залучення військової сили.

20 травня 1407 р. Вітовт спалив Одоєв, центр Новосильського князівства⁸. Поясненням цього може бути те, що згадані верховські князі раніше підтримували Москву. Наслідком походу 1407 р. стало закріплення за Великим князівством Литовським Новосильського, Одоєвського та Перемишльського князівств. Саме місто Перемишль, залишилося за Московією, а Карачев був підпорядкований безпосередньо Вітовту⁹. Нові землі були затверджені за Литвою договором між князями. В цей час литовські позиції на верхньоокських землях досягають апогею. Великий князь литовський запроваджує намісницьке управління у Мценську та Любутську. Для більш успішної оборони кордонів та контролю за приєднаними верховськими князівствами в містах утримувалися литовські гарнізони¹⁰. Про чисельність цього війська інформація відсутня. Однак, з даного заходу стає зрозумілим роль та відношення Вітовта до території Верхнього Пооччя, оскільки тут, як і в Смоленську, були вжиті особливі заходи контролю.

¹ Черепнин, Л. (1960). *Образование Русского централизованного государства в XIV–XV веках*. Москва: Издательство социально-экономической литературы, 709.

² Барбашев, А. (1885). *Витовт и его политика до Грюнвальденской битвы (1410 г.)*. Санкт-Петербург: Типография И.Н.Скороходова (Надеждинская, №39), 92.

³ ПСРЛ (1897). Патриаршая, или Никоновская летопись. Т. 11. Ч. 3. Санкт-Петербург: Типография И.Н.Скороходова (Надеждинская, №43), 166.

⁴ ПСРЛ (1859). Продолжение Воскресенской Летописи. Т. 8. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 70.

⁵ Ковылов, С. (1997). *Новосильское княжество и новосильские князья в XIV–XV вв.* автореф. дисс. канд. ист. наук: спец. 07.00.02 «Всемирная история». Орел.

⁶ Войтович, Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX — початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль Історико-генеалогічне дослідження. *Litopys.org.ua*. <<http://litopys.org.ua/dynasty/dyn.htm>>.

⁷ ПСРЛ (1859). Продолжение Воскресенской Летописи. Т. 8. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 78.

⁸ ПСРЛ (1897). Патриаршая, или Никоновская летопись. Т. 11. Ч. 3. Санкт-Петербург: Типография И.Н.Скороходова (Надеждинская, №43), 198.

⁹ Шеков, А. (2012). *Верховские княжества. Середина XIII – середина XVI в.* Москва: Квадрига. Русская панорама, 135.

¹⁰ Любавский, М. (1892). *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута*. Москва: Университетская типография, 51.

Опозиційно налаштовані сили Орди неодноразово виступали проти втручання литовців у внутрішнє життя держави та навіть здійснювали набіги. Ряд літописів подають інформацію про похід в 6931 (1423 р.) та 6932 (1424 р.) ханом Бараком та Куйдадатом (Куїдадатом) на Одоєв¹. Однак, за свідченням іншого джерела, а саме листа Вітовта від 1 січня 1425 р. гросмейстеру Тевтонського ордену, стає зрозумілим, що похід був один: «и вот случилось, что одинъ ханъ, по имени Кудандахъ вторгнулся въ землю одоевскаго князя...»². Р. Беспалов вважає, що дублювання свідчень є наслідком переписування літописних фрагментів з різних джерел без врахування системи літочислення. Тим більше, що епізоди про ординські набіги є майже однаковими³.

З огляду на те, що саме Одоєв було обрано об'єктом походу, можемо зробити висновок про значимість міста на східних кордонах Великого князівства Литовського. Це був осередок Новосильських князів, а місцевий князь Юрій Романович Одоєвський рахувався як старший в роду. На користь цього свідчить і те, що ординські сили три тижні провели на одоєвських землях, але бажаного результату не отримали. Вітовт у листі гросмейстеру вказує досить цікавий факт, що одоєвський князь «подчиненъ московскому великому князю»⁴. Однак, після 1407 р. в літописах немає згадок про зміну верховськими князями підпорядкування на московське. Враховуючи активність Вітовта у питанні оборони міста, ми приходимо до висновку, що охорона кордонів від ординської загрози була обов'язком двох сторін – литовської та московської. Можливо, дана умова входила до пунктів перемир'я 1408 р.

Важливо, що зупинити агресію вдалося без залучення великокнязівського війська, а лише силами місцевих князів, що перебували у Верхньому Пооччі⁵. З літописного перерахунку відомо, що Григорій Протасєв був мценським воєводою (намісником), оборона кордонів було його основне завдання⁶. Андрій та Дмитро Всеволодовичі – мезецькі князі, які виділилися з таруської групи та були на службі у великого князя литовського. Згадані Друцькі князі (походять від Рюриковичів), з початку XV ст. були на службі у Литві та мали родинні зв'язки з мезецькими⁷. Варто також зазначити, що питання оборони кордонів у Вітовта було досить організованим, що є не маловажливим при виборі князями зовнішнього протекторату⁸.

В 1427 р. Вітовт здійснив заходи, які значно посилили його позиції серед васально залежних князів та підтвердили важливість укріплення східних кордонів литовських володінь. Великим князем литовським було здійснено поїздку у віддалені руські володіння. Про це Вітовт повідомляв у листі великому магістру Німецького Ордену Павлу фон Русдорффу, який був написаний в Смоленську та датований 14 серпня 1427 р.

Характеризуючи відносини великого князя литовського Вітовта та можновладців Верхнього Пооччя історики сходяться у висновку про те, що принесення присяги було не в усному, а документальному вигляді⁹. Проте, мова іде не про всіх місцевих князів, а лише найвпливовіших з

¹ ПСРЛ (1851). Псковская и Софийская летописи. Т. 5. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 275; ПСРЛ (2001). Софийская вторая летопись. Т. 6. Вып. 2. Москва: Языки русской культуры, 240; ПСРЛ (1859). Продолжение Воскресенской Летописи. Т. 8. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 91.

² Барбашев, А. (1891). *Витовт последние двадцать лет княжения 1410 – 1430*. Санкт-Петербург: Типография И.Н.Скороходова (Надеждинская, №43), 190.

³ Беспалов, Р. (2009). Битва коалиции феодалов Верхнего Поочья с ханом Куйдадатом осенью 1424 года. *Верхнее Подонье: Археология. История, вып. 4*. Тула, 207.

⁴ Барбашев, А. (1891). *Витовт последние двадцать лет княжения 1410 – 1430*. Санкт-Петербург: Типография И.Н.Скороходова (Надеждинская, №43), 190.

⁵ Беспалов, Р. (2009). Битва коалиции феодалов Верхнего Поочья с ханом Куйдадатом осенью 1424 года. *Верхнее Подонье: Археология. История, вып. 4*. Тула, 210.

⁶ Kuczynski, S. (1936). *Ziemie czernihowsko-siewierskie pod rządami Litwy*. Warszawa, 128.

⁷ Войтович, Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX — початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль Історико-генеалогічне дослідження. *Litopys.org.ua*. <<http://litopys.org.ua/dynasty/dyn.htm>>.

⁸ Майоров, А. (2013). *История орловская. Славянская история с древних времен до конца XVII века. Издание второе*. Орел; Издательство «Картуш», 156.

⁹ Шеков, А. (2012). *Верховские княжества. Середина XIII – середина XVI в.* Москва: Квадрига. Русская панорама, 139; Любавский, М. (1892). *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута*. Москва: Университетская типография, 48; Wolff, J. (1895). *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*. Warszawa, 278; Kuczynski, S. (1936). *Ziemie czernihowsko-siewierskie pod rządami Litwy*. Warszawa, 129; Беспалов, Р. (2008). Источники о поездке

Витовта в область Новосильского и Рязанского княжеств в 1427 году. *Верхнее Подонье: Археология. История,*

них – Новосильську гілку (без Бельовських). Інші залишалися в статусі підданства переважно перед Великим князівством Литовським. Фактично, можемо говорити про нову форму відносин в регіоні – появу службових князів. В історичних джерелах збереглися факти договірних відносин Вітовта з князем рязанським та пронським, які теж зустрічаються серед земель, що відвідав великий князь литовський¹. Про існування договору з новосильськими князями свідчить згадка дещо пізнішого договору Федора Львовича Одоєвського з Казимиром IV, де вказано: «ижь бы мене прынял в службу, по князя великого Витовтову доконьчанью»².

Продовж двох десятиліть литовського панування в XV ст. Новосильські князі значно зросли в міжнародному статусі, і були прирівняні до рязанських князів. Про це яскраво свідчить лояльне ставлення Вітовта до місцевої еліти, яка у питанні захисту кордонів проявляла самостійність. Укладання службових договорів підтвердило їх внутрішньодержавну важливість. Скоріше за все, це було результатом політики великого князя литовського, який шляхом привертання на свою сторону політично сильних Одоєвських та Воротинських князів намагався посилити обороноздатність східних кордонів. Переконалим аргументом виступає те, що в 1429 р. на Луцькому з'їзді у Вітовта серед числа різних впливових осіб були «князь Одоєвській, Перемышльській и Новосельскіє»³, яких О. Барбашов називав «подчиненными»⁴. Незрозуміло, які зміни в подальших роках принесло б правління Вітовта, оскільки 27 жовтня 1430 р. в Троках великий князь литовський помер.

Таким чином, аналізуючи становище Верхньоокських князівств наприкінці XIV – першій третині XV ст. можемо констатувати, що місцеві князі, як і в попередні десятиліття, демонстрували багатовекторність зовнішньої політики. Аналіз «Списку Руських міст дальніх та ближніх» дозволяє нам стверджувати, що більшість територій Верхнього Пооччя ще наприкінці XIV ст. підпорядковувалися Великому князівству Литовському. Тим самим, перед Вітовтом відкривалися перспективи для подальшого розширення свого князівства.

Поступово між Московським, Рязанським та Великим князівством Литовським зародилася конкуренція, предметом якої стала боротьба за поширення своєї юрисдикції серед північних та північно-східних князівств. Нейтральна позиція московського князя по відношенню до військового протистояння між Литвою та Рязанню призвела до того, що останні відмовилися від претензій на верховські землі.

На початку XV ст. між Великим князівством Литовським та Москвою розпочалося відкрите протистояння, участь в якому взяли також представники новосильської групи князів. Результатом походу литовців на Одоєв у 1407 р. стало поширення віленської влади над практично всім верховським регіоном. Цей період можна трактувати як домінування литовців у Верхньому Пооччі.

З часом, серед Новосильських князів лише посилювалися пролитовські позиції. Причиною цього могло бути те, що великий князь литовський досить успішно організовував оборону територій своїх васалів від ординської агресії в 1424 р. Показово, що місцеві князі самі проявили досить високу оборонну здатність. Регіональна значимість Новосильських князів була для Вітовта однією з причин укласти службовий договір. Даний проект було реалізовано під час подорожі великого князя литовського на схід своїх володінь у 1427 р. Авторитетність верховських князів та пролитовське спрямування підтверджується участю деяких з них у Луцькому з'їзді. Загалом, розвиток Верховських князівств у період правління Вітовта можна охарактеризувати як період піднесення їх міжнародного статусу та підпорядкування Литві на договірних засадах.

вып. 3. Тула, 259; Кром, М. (2010). *Меж Русью и Литвой. Пограничные земли в системе русско-литовских отношений конца XV - первой трети XVI в.* Москва: Объединенная редакция МВД России, 47.

¹ *Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей XIV–XVI вв.* (1950). Москва: Издательство Академии Наук СССР, 67-69.

² *Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей XIV–XVI вв.* (1950). Москва: Издательство Академии Наук СССР, 118.

³ Любавский, М. (1892). *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута.* Москва: Университетская типография, 49.

⁴ Барбашев, А. (1891). *Витовт последние двадцать лет княжения 1410 – 1430.* Санкт-Петербург: Типография И.Н.Скороходова (Надеждинская, №43), 239.

References

1. Barbashev, A. (1885). *Vitovt i ego politika do Gryunvaldenskoy bitvyi (1410 g.)*. Sankt-Peterburg: Tipografiya I.N.Skorohodova (Nadezhdinskaya, #39).
2. Barbashev, A. (1891). *Vitovt poslednie dvadtsat let knyazheniya 1410 – 1430*. Sankt-Peterburg: Tipografiya I.N.Skorohodova (Nadezhdinskaya, #43).
3. Bepalov, R. (2008). Istochniki o poezdke Vitovta v oblast Novosil'skogo i Ryazanskogo knyazhestv v 1427 godu. *Verhnee Podone: Arheologiya. Istoriya, vyip. 3*. Tula.
4. Bepalov, R. (2009). Bitva koalitsii feodalov Verhnego Poochya s hanom Kuydadatom osenyu 1424 goda. *Verhnee Podone: Arheologiya. Istoriya, vyip. 4*. Tula.
5. Bepalov, R. (2014). Novosil'sko-Odoevskoe knyazhestvo i Orda v kontekste mezhdunarodnykh otnosheniy v Vostochnoy Evrope XIV – nachala XVI vekov. *Srednevekovaya Rus. Problemyi politicheskoy istorii i istochnikovedeniya, vyip. 11*. Moskva.
6. Cherepnin, L. (1960). *Obrazovanie Russkogo tsentralizovannogo gosudarstva v XIV–XV vekah*. Moskva: Izdatelstvo sotsialno-ekonomicheskoy literatury.
7. *Duhovnyie i dogovornyye gramoty velikih i udelnyih knyazey XIV–XVI vv.* (1950). Moskva: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
8. Kovyilov, S. (1997). *Novosil'skoe knyazhestvo i novosil'skie knyazya v XIV–XV vv.* avtoref. diss. kand. ist. nauk: spets. 07.00.02 «Vsemirnaya istoriya». Orel.
9. Krom, M. (2010). *Mezh Rusyu i Litvoy. Pogranichnyie zemli v sisteme russko-litovskikh otnosheniy kontsa XV - pervoy treti XVI v.* Moskva: Obedinennaya redaktsiya MVD Rossii.
10. Kuczynski, S. (1936). *Ziemie czernihowsko-siewierskie pod rzqdami Litwy*. Warszawa.
11. Lyubavskiy, M. (1892). *Oblastnoe delenie i mestnoe upravlenie Litovsko-Russkogo gosudarstva ko vremeni izdaniya pervogo litovskogo statuta*. Moskva: Universitetskaya tipografiya.
12. Mayorov, A. (2013). *Istoriya orlovskaya. Slavyanskaya istoriya s drevnih vremen do kontsa XVII veka*. Izdanie vtoroje. Orel: Izdatelstvo «Kartush».
13. Polnoe sobranie russkikh letopisey (dalshe PSRL) (1856). *Voskresenskaya letopis. T. 7*. Sankt-Peterburg: Tipografiya Eduarda Pratsa.
14. PSRL (1859). *Prodolzhenie Voskresenskoy Letopisi. T. 8*. Sankt-Peterburg: Tipografiya Eduarda Pratsa.
15. PSRL (1897). *Patriarshaya, ili Nikonovskaya letopis. T. 11. Ch. 3*. Sankt-Peterburg: Tipografiya I.N.Skorohodova (Nadezhdinskaya, #43).
16. PSRL (1950). *Novgorodskaya pervaya letopis starshego i mladshego izvodov. T. 3*. Moskva: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
17. PSRL (1980). *Letopisi Belorusko-Litovskie. T. 35*. Moskva: Izdatelstvo «Nauka».
18. PSRL (2001). *Sofiyskaya vtoraya letopis. T. 6. Vyip. 2*. Moskva: Yazyiki russkoy kulturyi.
19. PSRL (1851). *Pskovskaya i Sofiyskaya letopisi. T. 5*. Sankt-Peterburg: Tipografiya Eduarda Pratsa.
20. PSRL, (2000). *Sofiyskaya pervaya letopis starshego izvoda. T. 6. vyipusk 1*. Moskva: Yazyiki russkoy kulturyi.
21. Shekov, A. (2012). *Verhovskie knyazhestva. Seredina XIII – seredina XVI v.* Moskva: Kvadriga. Russkaya panorama.
22. Tihomirov, M. (1952). «*Spisok Russkikh gorodov dalnih i blizhnih*» T.40. Istoricheskie zapiski. Moskva.
23. Voitovych, L. *Kniazivski dynastii Skhidnoi Yevropy (kinets IX — pochatok XVI st.): sklad, suspilna i politychna rol Istoryko-henealohichne doslidzhennia. Litopys.org.ua.* <<http://litopys.org.ua/dynasty/dyn.htm>>.
24. Wolff, J. (1895). *Kniaziovie litewsko-ruscy od konca czternastego wieku*. Warszawa.
25. Zotov, R. (1892). *O chernigovskikh knyazyah po Lyubetskomy sinodiku i o Chernigovskom knyazhestve v tatarskoe vremya*. Sankt-Peterburg: Tipografiya bratev Panteleevyih Vereyskaya # 16.